

A magyar agrárkereskedelem tíz évvel a csatlakozás után

JÁMBOR ATTILA – VÁSÁRY MIKLÓS

Kulcsszavak: EU-csatlakozás, hatások, mezőgazdaság, kereskedelem.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanulmány az Európai Unióval folytatott magyar agrárkereskedelem változó mintáit elemzi a tízéves csatlakozási évforduló tükrében. Az elemzést a leíró statisztikákon túlmenően a megnyilvánuló komparatív előnyök és a terméktérkép módszerrel végezzük 2001–2012 között. Az eredmények szerint az Európai Unió részaránya a hazai agrárkereskedelemből 85-90%-ra nőtt a csatlakozás után, ezen felül az agrárélexport közel háromszorosára, az agrárimport pedig közel négyszeresére növekedett. Magyarország legfontosabb agrárélexport-célpiacai a vizsgált időszakban Németország, Románia, Szlovákia, Olaszország és Ausztria voltak, míg a legtöbb agrártermék Németországból, Lengyelországból, Hollandiából, Szlovákiából és Ausztriából érkezett. Az Európai Unióval folytatott hazai agrárkereskedelem értékének közel kétharmada származott a fenti országokból 2012-ben. A magyar agrárélexportban kiemelkedően fontos szerepe van a gabonaféléknek, a húsoknak, az olajos növényeknek, az élelmiszer-ipari melléktermékeknek és a zöldség-gyümölcs készítményeknek: összesített piaci részesedésük mindkét vizsgált időszakban meghaladta az 50%-ot, az élelmiszer-ipari melléktermékek, hústermékek, tejtermékek, egyéb készételek és gabonakészítmények összesített részesedése az EU-ból származó agrárimportban pedig 43-45% között mozgott 2001–2012 között.

A megnyilvánuló komparatív előnyök módszere alapján végzett elemzések rávilágítanak, hogy összesen három termékcsoport (élő állatok, gabonafélék, élelmiszer-ipari melléktermékek) rendelkezett minden vizsgált időszakban megnyilvánuló komparatív előnnyel 24 termékcsoportból. Az is bizonyítást nyert, hogy 2001–2003-ról 2010–2012-re 18 termékcsoport megnyilvánuló komparatív előnyei csökkentek, utalva ezzel a komparatív előnyök és ezzel a versenypozíciók romlására. Az eredmények szerint továbbá azon termékcsoportok száma, amelyekből hazánk megnyilvánuló komparatív előnnyel rendelkezett és exportált is, csökkent a csatlakozás után, míg a komparatív hátránnyal bíró és importált termékek aránya nőtt. Különösen kedvezőtlen tendencia, hogy a hazai agrárélexportot vezető termékek közül a csatlakozás után a gabonafélék és a melléktermékek kivételével a többi termékcsoport elveszítette komparatív előnyeit.

BEVEZETÉS

Tíz év telt el azóta, hogy Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz. A csatlakozás mezőgazdasági hatásainak vizsgálatával jelentőségéhez képest viszonylag kevés tanulmány foglalkozott, míg az agrárkereskedelmi változások hazai vizsgálatá-

nak még szűkösebb a szakirodalma (*Jámbor, 2013*). *Qineti et al. (2009)* az Európai Unió és ezen belül kifejezetten Szlovákia versenyképességét és komparatív előnyeit vizsgálták az orosz, valamint ukrán piacokon és arra jutottak, hogy számos termék-nél idővel eltűntek a komparatív előnyök,

noha az eredmények termékcsopontonként eltérőek. *Fertő (2008)* a kelet-közép-európai agrárkereskedelmi mintákat elemezve szintén rámutatott a termékcsoportok eltérő teljesítményeire, ugyanakkor megalapította, hogy alapvetően csökkennek a megnyilvánuló komparatív előnyök.

Jámbor (2013) és *Vásáry (2012)* a *visegrádi* országok megnyilvánuló komparatív előnyeit és specializációját vizsgálta, és szintén kimutatta, hogy a csatlakozás után csökkentek az előnyök, ami a versenypozíciók romlását is jelenti egyben. *Bojnec és Fertő (2009)* a közép-európai és balkáni országok agrárkereskedelmében meglévő versenyelőnyeit vizsgálta és rávilágított, hogy a mezőgazdasági alapanyagoknak sokkal nagyobb és stabilabb komparatív előnyei voltak, mint az élelmiszereknek, amely a feldolgozóipar versenyképességének hiányosságaira enged következtetni. *Bojnec és Fertő (2012)* az új tagországok agrárkereskedelmi teljesítményét 1999 és 2007 között elemezve arra is rámutatott, hogy a feldolgozott mezőgazdasági termékek versenyelőnyei sokkal tartósabbak, mint az alapanyagoké.

Török és Jámbor (2013) arra is rávilágított, hogy az új tagországok agrárkereskedelme nagyon koncentrált termékek és országok szerint, valamint hogy a régió döntően mezőgazdasági alapanyagot exportál és feldolgozott élelmiszereket importál. Ezzel megegyező megállapításra jutottak a hazai agrárkereskedelmet vizsgálva *Szitáné (2011)* és *Vásáry et al. (2013)* is. A hústermékek versenyelőnyeit vizsgálva a fentieket továbbá alátámasztják *Poór (2013)* és *Mészáros (2013)* tanulmányai.

A tanulmány célja, hogy a rendelkezésre álló legfrissebb adatok tükrében betekintést nyújtson a hazai agrárkereskedelem elmúlt tíz évének változásaiba, különös tekintettel a komparatív előnyök alakulására. A cél elérése érdekében először a módszert és adatok jellemzőit ismertetjük, amelyet a hazai agrárkereskedelem mintáinak bemutatása

követ. Ezután rátérünk az agrárkereskedelem specializációjának vizsgálatára, majd az írás összegzéssel zárul.

MÓDSZER ÉS ADATOK

A cikk alapvetően a megnyilvánuló komparatív előnyök elméletén alapuló különböző módszereket használ. A megnyilvánuló előnyök eredeti indexét *Balassa* 1965-ben megjelent tanulmányában mutatta be és a következőképpen határozta meg (*Balassa, 1965*):

$$B_{ij} = \left(\frac{X_{ij}}{X_{it}} \right) / \left(\frac{X_{nj}}{X_{nt}} \right), \quad (1)$$

ahol x az exportot, i egy adott országot, j egy meghatározott terméket, t a termékek egy csoportját, n pedig az országok adott csoportját reprezentálja. Ebből következik, hogy a referenciaországokba irányuló termékexport megnyilvánuló komparatív előny- vagy hátrányindexét úgy határozzák meg, hogy összevetik adott ország termékexportjának részesedését az adott ország teljes exportjában a referenciaországok termékexport-részesedésével a teljes exportban. Ha $B > 1$, akkor adott országnak megnyilvánuló komparatív előnye van a referenciaországokhoz viszonyítva, ellenkező esetben megnyilvánuló komparatív hátránya.

A *Balassa*-indexet különösen az eltérő gazdaságpolitika (agrárpolitika) hatásainak elhanyagolása, valamint az aszimmetrikus értékek miatt szokták kritizálni. A kereskedelmi szerkezetet eltorzítják a különböző állami beavatkozások és kereskedelmi korlátozások, a *B*-index aszimmetrikus értéke pedig azt jelenti, hogy ha egy országnak egy termékből komparatív előnye van, akkor az indexértékek egytől végtelenig terjednek, viszont komparatív hátrány esetén csak nulla és egy között mozog, amely adott ágazat relatív súlyának túlbecsléséhez vezet (*Fertő, 2004*).

A *B*-index hátrányainak kiküszöbölésére *Vollrath (1991)* három különböző specifiká-

cióját javasolta a megnyilvánuló komparatív előnyöknek, melyek részletes leírása megtalálható Fertő (2004) munkájában. A cikk az eredeti index Dalum et al. (1998) által átdolgozott és mára széleskörűen alkalmazott változatát, a megnyilvánuló szimmetrikus komparatív előny indexet (RSCA) használja:

$$RSCA = (B - 1) / (B + 1). \quad (2)$$

Az RSCA-index -1 és 1 közötti értéket vehet fel, ahol a pozitív értékek a megnyilvánuló exportelőnyt, míg a negatív értékek az exporthátrányt jelzik. A mutató nagy előnye, hogy a fent említett aszimmetriából eredő problémát kiküszöböli, valamint hogy az agrárpolitika által inkább befolyásolt agrárimportot figyelmen kívül hagyja (Jámbor – Hubbard, 2013).

Az exportspecializáció további vizsgálatához az RSCA-index mellett a Lafay (1992) által kifejlesztett termékszintű kereskedelmi mérleg indexet (TBI) is kiszámítjuk az alábbiak szerint:

$$TBI = (X_i - M_i) / (X_i + M_i), \quad (3)$$

ahol a jelölések megegyeznek az első képlet jelöléseivel. A termékszintű kereskedelmi mérleg index kimutatja, hogy adott ország nettó exportőr (TBI > 0) vagy importőr (TBI < 0) az adott termékből. Ha a második és harmadik képlet eredményeit ötvözzük egy mátrixban, akkor az 1. táblázatban jelzett módon felállítható egy ún. terméktérkép (Widodo, 2009).

A terméktérkép jó eszköz arra, hogy megvizsgáljuk, vajon tényleg azokat a terméke-

ket exportálja (importálja) az adott ország, amelyből megnyilvánuló komparatív előnye (hátránya) van vagy léteznek „vegyes” minták is. Érdekes továbbá a terméktérkép dinamikus szemléletben is értelmezni, vagyis időben megvizsgálni, vajon hogyan változtak az egyes csoportok megoszlásai.

A szükséges számítások elvégzéséhez az Eurostat kereskedelmi adatbázisát használjuk HS6-os bontásban. Agrárkereskedelmen a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek kereskedelmét értjük (HS1-24), amely esetünkben 848 terméket jelent 24 termékcsoport szerint kategorizálva. A cikk 2001–2012 közötti időszakokkal dolgozik és az Európai Unió alatt az ahhoz 2012-ig csatlakozott 27 tagországot érti. A csatlakozás hatásainak hatékony szemléltetése végett a vizsgált időszakot négy egyenlő részre bontottuk (2001–2003, 2004–2006, 2007–2009, 2010–2012).

A MAGYAR AGRÁRKERESKEDELEM VÁLTOZÁSAI A CSATLAKOZÁS UTÁN

A magyar agrárkereskedelem jelentős mértékben növekedett a csatlakozás után (1. ábra). A hazai agrárexport 2001-ről 2012-re közel megháromszorozódott, míg az agrárimport közel megfélszereződött, és előbbi 2012-ben elérte a 8 milliárd, míg utóbbi a 4 milliárd eurót. Noha a hazai agrárkereskedelmi egyenleg az utóbbi években rekordszinten állt, az export/import arány folyamatosan romlott a vizsgált időszakban.

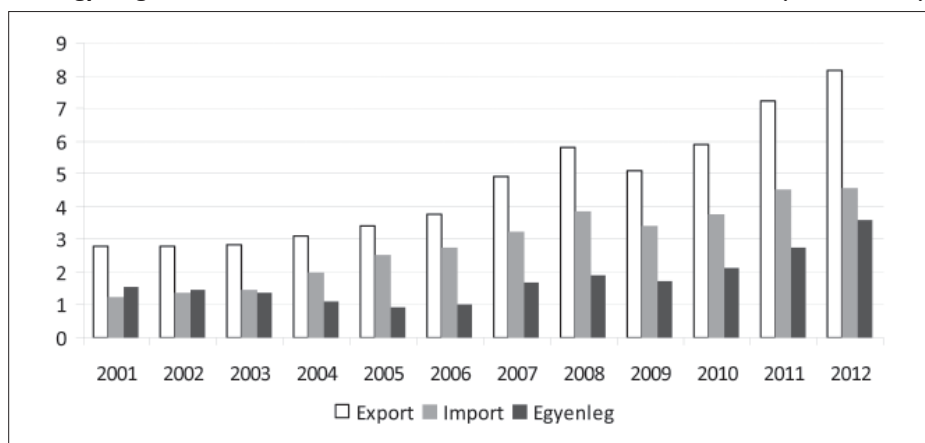
I. táblázat

A terméktérkép kategóriái

Mutató	RSCA<0	RSCA>0
TBI>0	C csoport Megnyilvánuló komparatív hátrány és nettó exportőr	A csoport Megnyilvánuló komparatív előny és nettó exportőr
TBI<0	D csoport Megnyilvánuló komparatív hátrány és nettó importőr	B csoport Megnyilvánuló komparatív előny és nettó importőr

Forrás: Widodo (2009) alapján saját szerkesztés

I. ábra
A magyar agrárkereskedelem alakulása 2001–2012 között nominálértéken (milliárd euró)

Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

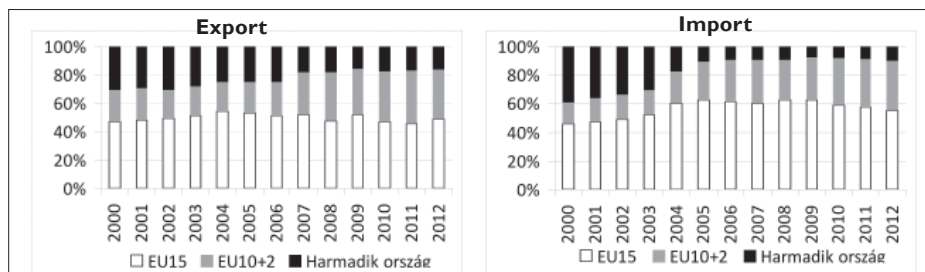
Az agrárkereskedelem célpiacok szerinti elemzése rávilágít a szerkezet további változásaira (2. ábra). Magyarország a csatlakozás óta egyre inkább az Európai Unió országaival folytat agrárkereskedelmet: az EU27 részaránya az agrárexportból 70%-ról 85%-ra nőtt 2001-ről 2012-re, míg az agrárimportból 60%-ról 90%-ra. Ezek alapján a továbbiakban kizárólag az Európai Unióval folytatott agrárkereskedelmet vizsgáljuk.

Nem egységes és sokat változott azonban az EU27 országainak részesedése a hazai agrárkereskedelemben (2. táblázat). Magyarország legfontosabb agrárexport-célpiacai a vizsgált időszakban Németország, Románia, Szlovákia, Olaszország és

Ausztria voltak, részesedésük az Európai Unióval folytatott agrárexportból a csatlakozás előtt 58%, a csatlakozás után 65% volt, azaz az agrárexport koncentrációja továbbra is magas és növekvő mértékű. Érdekes, hogy a csatlakozás után 10%-kal csökkent Németország részesedése az agrárimportból, döntően Románia és Szlovákia javára, amely jelzi a kelet-közép-európai regionális agrárkereskedelem növekvő fontosságát.

Az EU27-ből származó agrárimport országokénti megoszlása az exporttól némileg eltérő képet mutat. Németország és Ausztria a csatlakozás után is fontos szerepet játszottak az agrárimport bázisaiként közel 30%-os részesedéssel, ám Lengyelor-

2. ábra
Magyarország agrárkereskedelme célpiacok szerint, 2000–2012 (százalék)

Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

2. táblázat
A magyar agrárkereskedelem legfontosabb partnerei az EU27-ben a piaci részesedések alapján (százalék)

Ország	Export		Ország	Import	
	2001–2003	2010–2012		2001–2003	2010–2012
Németország	26	16	Németország	19	23
Románia	9	14	Lengyelország	10	14
Szlovákia	3	13	Hollandia	14	11
Olaszország	9	11	Szlovákia	5	10
Ausztria	11	10	Ausztria	6	9
Összesen	58	65	Összesen	54	67

Megjegyzés: A táblázat az öt legnagyobb részesedéssel rendelkező országot jeleníti meg a 2010–2012-es időszak átlaga alapján csökkenő sorrendben.

Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

szág és Szlovákia élelmiszerforrás-szerepe is egyre nőtt. Az agrárexporthoz hasonlóan az agrárimport szerkezete is erősen koncentrált és egyre inkább azzá is válik: a legfontosabb öt ország részesedése itt is kétharmados volt.

A hazai agrárkereskedelem termék-szerkezete a tagországok szerinti bontáshoz hasonlóan koncentrált képet mutat (3. táblázat). A magyar agrárimportban kiemelkedően fontos szerepe van a gabonaféléknek (10), a húsoknak (02), az olajos növényeknek (12), az élelmiszer-ipari melléktermékeknek (23) és a zöldség-gyümölcs készítményeknek (20): összesített piaci részesedésük mindkét vizsgált időszakban

meghaladta az 50%-ot. A csatlakozás után nagymértékben visszaesett a húsok és a zöldség-gyümölcs részaránya az exportban a gabonafélék javára, ami többek között az EU gabonatermelést ösztönző politikájának köszönhető.

A magyar agrárimport termékcsoportok szerinti megoszlásának változása az exporthoz képest sokkal stabilabb. Az élelmiszer-ipari melléktermékek (23), hústermékek (02), tejtermékek (04), egyéb készételek (21) és gabonakészítmények (19) összesített részesedése az EU-ból származó agrárimportban mindkét időszakban 43–45% között mozgott. A csatlakozás után nagymértékű változásról az agrárimport termékszerke-

3. táblázat
A magyar agrárkereskedelem legfontosabb termékei az EU27-ben a piaci részesedések alapján (százalék)

Termék	Export		Termék	Import	
	2001–2003	2010–2012		2001–2003	2010–2012
Gabonafélék (10)	12	20	Melléktermékek (23)	12	11
Hústermékek (2)	21	12	Hústermékek (2)	8	11
Olajos növények (12)	8	10	Tejtermékek (4)	6	9
Melléktermékek (23)	7	7	Egyéb készételek (21)	9	8
Zöldség-gyümölcs készítmények (20)	9	6	Gabonakészítmények (19)	8	6
Összesen	57	55	Összesen	43	45

Megjegyzés: A táblázat az öt legnagyobb részesedéssel rendelkező HS2-szintű termékcsoportot jeleníti meg a 2010–2012-es időszak átlaga alapján csökkenő sorrendben.

A termékcsoportok pontos nevei megtalálhatók a HS2-rendszerben. Zárójelben a csoportot azonosító kódszámok vannak megadva.

Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

zetében nem számolhatunk be. Érdeemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a mezőgazdasági melléktermékek és a hústermékek mind az exportban, mind az importban az öt legfontosabb termékcsoport közé tartoznak, amely ágazaton belüli agrárkereskedelmi mintákra utal.

A fenti összefüggésekkel párhuzamosan nem figyelhető meg komolyabb változás a magyar agrárkereskedelem termékszerkezetében. A 3. ábrán világosan látható, hogy az uniós tagság után sem alakult át jelentős mértékben a feldolgozottsági fok szerinti agrárkereskedelem. Az import esetében továbbra is domináns (az uniós tagság óta 51%-os) a feldolgozott termékek köre, míg az exportnál a nyers termékek aránya átlagosan 41%-os és érdemben ez sem változott a vizsgált időszakban.

Összességében tehát elmondható, hogy a magyar agrárkereskedelemnek a csatlakozás után egyre nagyobb része bonyolódik az Európai Unióval. A termékszerkezetre jelentős hatással nem volt az uniós tagság. A csatlakozást követően a hazai agrárexport tagországokéi és termékenkénti bontása egyaránt a koncentráció magas, egyúttal növekvő szintjét mutatja, míg az agrárimport esetében országok szintjén magas és erősödő, termékek szintjén magas, de csökkenő a koncentráció.

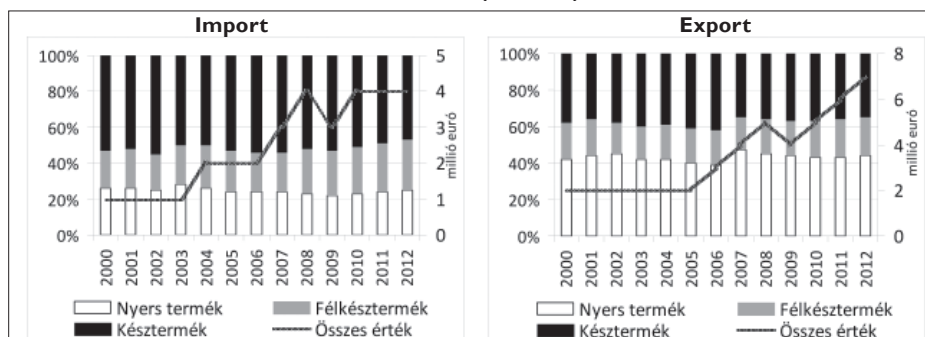
AZ AGRÁRKERESKEDELEM SPECIALIZÁCIÓJA

Az RSCA-indexek kiszámításával elemezhető az Európai Unióval folytatott magyar agrárkereskedelem specializációs mintái (4. táblázat). Először is világos, hogy összesen három termékcsoport (élő állatok [01], gabonafélék [10], élelmiszer-ipari melléktermékek [23]) rendelkezett minden vizsgált időszakban megnyilvánuló komparatív előnnyel a 24 termékcsoportból. Másodsor az is látható, hogy 2001–2003-ról 2010–2012-re 18 termékcsoport RSCA-indexei csökkentek, utalva a komparatív előnyök és ezzel a versenypozíciók romlására. A legmagasabb RSCA-index (0,52) a növényi termékeknél (14) fordult elő, míg a legalacsonyabb (–0,97) a lakkoknál (13).

Az eredményeket részletesebben elemezve az élő állatokban és húsokban meglévő komparatív előnyök csökkenése nem meglepő jelenség, mivel a magyarországi állattartó szektor az uniós csatlakozás óta komoly nyomás alatt áll a növekvő takarmányárak és az éles verseny miatti nyomott fogyasztói árak miatt. A halak esetében meglévő komparatív hátrányok szintén nem meglepőek (az első időszakban meglévő előny valószínűleg a reexportnak köszönhető), tekintettel az ország adottságaira. A tejtermékek esetén meglévő komparatív

3. ábra

A magyar agrárkereskedelem alakulása a termékek feldolgozottsági foka szerint, 2000–2012 (százalék)

Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

hátrány részben magyarázható az állattartó szektor hanyatlásával, részben a régiós országok komoly tejtermelő hagyományaival és versenyével. Meglepő ugyanakkor, hogy annak ellenére, hogy az ország területének közel 20%-a erdő, a faexport nem rendelkezik komparatív előnnyel.

A nagy hazai tradíciókkal rendelkező zöldség- és gyümölcssektorban meglévő komparatív hátrányok azonban komoly aggodalomra adnak okot, és csak részben magyarázhatók a fogyasztói szokások változásaival. A kávé-, tea-, lakk- és dohánygyártás negatív eredményei nem

meglepőek az ország adottságainak ismeretében, ahogyan az sem meglepő, hogy az ország mezőgazdasági területeinek 80%-át kitevő szántók komparatív előnyt kölcsönöznek a gabonaféléknek (ám a csökkenés itt nehezen magyarázható). A malomipari termékek versenyhátrányai összefüggésben vannak a malomipar évtizedek óta meglévő hatékonysági problémáival, ám az olajos növények terén rohamosan romló tendenciák nem kedveznek a szektor versenyképességének.

A növényi termékek (döntően nád, gyékény stb.) esetében meglévő komparatív

4. táblázat
Az Európai Unióval folytatott magyar agrárkereskedelem RSCA-indexei
termékcsoportonként, 2001–2012

Termékcsoport	2001–2003	2004–2006	2007–2009	2010–2012
Élő állat (01)	0,25	0,11	0,15	0,10
Hústermékek (02)	0,29	0,20	0,16	-0,06
Halak (03)	0,30	-0,22	-0,23	-0,75
Tejtermékek (04)	-0,57	-0,46	-0,36	-0,54
Állati melléktermékek (05)	0,29	0,01	-0,31	-0,31
Fák (06)	-0,15	-0,69	-0,69	-0,56
Zöldségek (07)	-0,02	-0,09	-0,14	-0,34
Gyümölcsök (08)	-0,17	-0,25	-0,27	-0,44
Kávé, tea, fűszerek (09)	-0,24	-0,42	-0,27	-0,50
Gabonafélék (10)	0,41	0,31	0,37	0,20
Malomipari termékek (11)	-0,53	-0,69	-0,19	-0,40
Olajos növények (12)	0,09	-0,07	-0,17	-0,24
Lakk, gumi (13)	-0,96	-0,97	-0,92	-0,95
Növényi termékek (14)	0,52	0,12	0,25	-0,09
Zsírok és olajok (15)	-0,26	-0,50	-0,23	-0,57
Húskészítmények (16)	-0,19	-0,23	-0,27	-0,50
Cukor (17)	-0,43	0,02	0,00	0,15
Kakaó (18)	-0,50	-0,39	-0,38	-0,59
Gabonakészítmények (19)	-0,55	-0,57	-0,52	-0,65
Zöldség- és gyümölcsstermékek (20)	0,03	-0,02	-0,13	-0,21
Egyéb ehető élelmiszerek (21)	-0,19	-0,26	-0,16	-0,16
Italok (22)	-0,60	-0,60	-0,54	-0,52
Élelmiszer-ipari melléktermékek (23)	0,25	0,07	0,48	0,15
Dohány (24)	-0,46	-0,57	-0,58	-0,51

Megjegyzés: A termékcsoportok pontos nevei megtalálhatók a HS2-rendszerben. Zárójelben a csoportot azonosító kódszámok vannak megadva.

A dőlt betűvel jelölt értékek mutatják a megnyilvánuló komparatív előnyt.

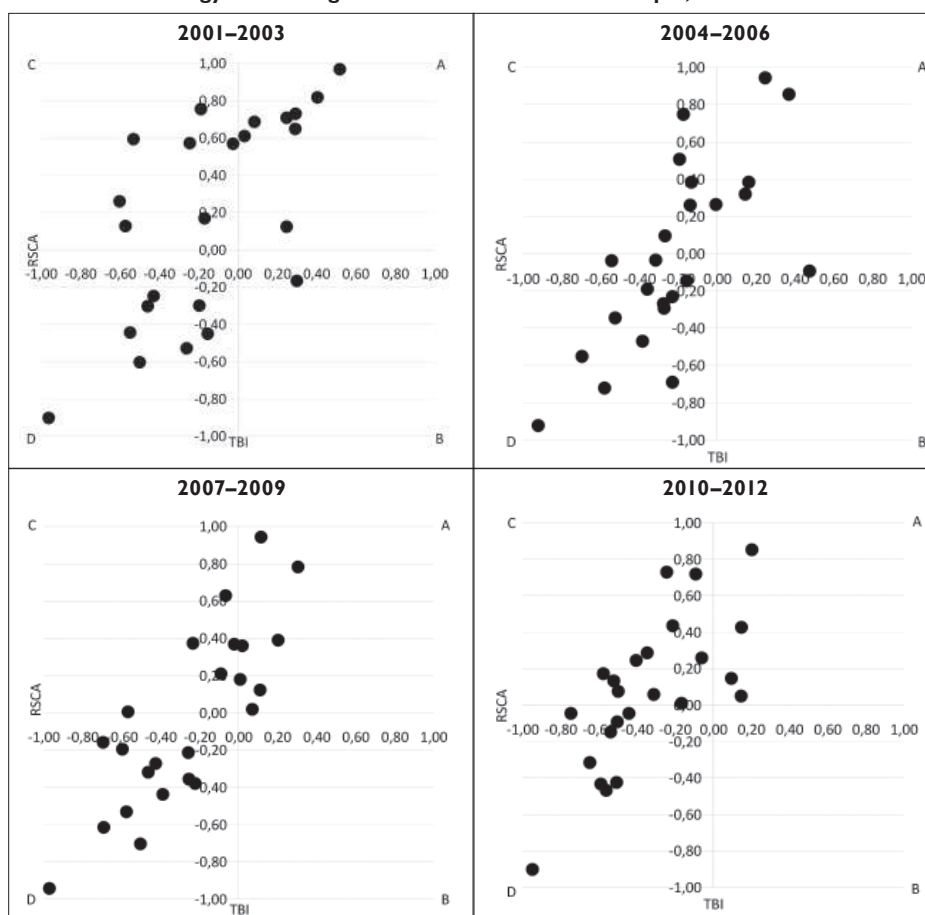
Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

előnyök meglepőnek számítanak, ahogyan a cukor jó szereplése is, hiszen mára Magyarországon csak egyetlen cukorgyár üzemel. A zsírok és olajok, valamint a húskészítmények teljesítményei részben magyarázhatók az állattartó szektor hanyatlásával, az élelmiszer-készítmények komparatív hátrányai pedig a hazai élelmiszerfeldolgozó-ipar problémáival. Az élelmiszer-ipari melléktermékek komparatív előnyei a hazai állateledel-gyártás sikerének tudhatók be, azonban kedvezőtlen az italok versenypozíciója, különösen az ország kiváló minőségű pálinkáinak és borainak fényében.

A hazai agrárkereskedelem specializációs mintáinak további elemzését teszik lehetővé a módszertani részben definiált terméktérképek. Habár azt gondolnánk, hogy Magyarország csak olyan termékeket exportál, amelyekből komparatív előnye van, és olyanokat importál, amelyből komparatív hátránnyal rendelkezik, az eredmények ennek több esetben ellentmondanak (4. ábra). A terméktérképek tanúsága alapján a hazai agrárkereskedelem többsége a „C” és a „D” kategóriák valamelyikébe tartozik, vagyis a legtöbb esetben nettó importőr. Hazánk romló versenypozícióit a terméktérképek

4. ábra

A magyar–uniós agrárkereskedelem terméktérképei, 2001–2012

Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

is jól alátámasztják, hiszen látható, hogyan csökkent az „A” kategóriába (komparatív előny és nettó exportóri pozíció) tartozó termékcsoportok száma.

Az „A” kategóriába 2010–2012-ben mindössze négy termékcsoport tartozott: az élő állatok (01), a gabonafélék (10), a cukor (17) és az élelmiszer-ipari melléktermékek (23). A „D” kategóriába ezzel szemben kilenc csoport került: halak (03), tejtermékek (04), fák (06), gyümölcsök (08), kávé, tea, fűszerek (09), lakk (13), kakaó (18), gabonakészítmények (19) és dohány (24). A „B” kategóriában 2010–2012-ben nem volt termék, a „C” kategóriában pedig 11 termékcsoport szerepelt (5. táblázat). A csatlakozás után egyre inkább csökkent az egyértelműen pozitív „A” kategóriás termékek, és valamelyest nőtt az egyértelműen negatív „D” kategóriás termékek aránya, miközben a „C” kategória is nőtt. Más szavakkal elve azon termékcsoportok száma, amelyekből hazánk megnyilvánuló komparatív előnnyel rendelkezett és exportált is, csökkent a csatlakozás után, míg a komparatív hátránnyal bíró és importált termékek aránya nőtt, amely összességében negatív változás. Különösen rossz tendencia az is, hogy a 3. táblázatban azonosított, magyar agrárexportot vezető termékek közül a csatlakozás után a gabonafélék (10) és a melléktermékek (23) kivételével a többi termékcsoport elveszítette komparatív előnyeit. Másik oldalról viszont az „A” kategóriás élő állatok (01) és cukor (17) nem szerepelnek az agrárexportot húzó termékek között.

5. táblázat
A magyar–uniós agrárkereskedelem termékcsoportjainak megoszlása terméktérkép-kategóriák alapján, 2001–2012

Kategória	2001–2003	2004–2006	2007–2009	2010–2012
A	8	7	5	4
B	1	0	1	0
C	7	5	6	11
D	8	12	12	9

Megjegyzés: Az egyes kategóriák jelentéseit lásd az 1. táblázatban.
Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

Tisztában vagyunk azzal, hogy a fenti eredményeket óvatosan kell kezelni, mivel a módszertannak megvannak a maga korlátai. Először is az alapadatok sokszor nem megbízhatók, mivel (1) a részek összegei nem feltétlenül adják ki az egészet, (2) nem minden ország jelent minden egyes évben teljeskörűen kereskedelmi adatokat, (3) a kereskedelmi besorolások közötti választás torzíthatja az eredményeket és (4) az egyik ország importja nem feltétlenül felel meg egy másik ország exportjának. Másodsor a Balassa- (és az RSCA-) indexek nagyon érzékenyek a nulla értékre (lásd pl. az első képletet), ami szintén torzíthatja az eredményeket. Harmadszor, más kereskedelmi partner választása ugyancsak más eredményekre vezethet. Mindezek ellenére úgy gondoljuk, eredményeink összhangban állnak a korábbi empirikus vizsgálatok többségével és a valósággal is.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány az Európai Unióval folytatott agrárkereskedelem változó mintáit elemezte a csatlakozás után és számos következtetésre jutott. Először is bemutatjuk, hogy a magyar agrárkereskedelemnek a csatlakozás után egyre nagyobb és meghatározó része bonyolódik az Európai Unióval. Másodsor láthatóvá vált, hogy a csatlakozást követően az agrárexport tagországonkénti és termékenkénti bontása egyaránt a koncentráció magas, ámde növekvő szintjét mutatja, míg az agrárimport esetében országok szintjén magas és erősödő, termékek szintjén magas, de csökkenő a koncentráció.

Harmadsor az agrárkereskedelem specializációs vizsgálata rámutatott, hogy a csatlakozás után egyértelműen csökkentek a megnyilvánuló komparatív előnyök, és csupán néhány termékcsoport tudta megőrizni versenypozícióját az egységes piacon. Negyedszer, a terméktérkép alapján végzett vizsgálatok arra is rámutattak, hogy azon termékcsoportok száma, amelyekből ha-

zánk megnyilvánuló komparatív előnnyel rendelkezett és exportált is, csökkent a csatlakozás után, míg a komparatív hátránnyal bíró és importált termékek aránya nőtt. A jövőben érdemes lenne a fenti vizsgálatokat a régió más országaira is elvégezni, amely

lehetővé tenné az eredmények kontextusba helyezését és összehasonlítását is.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A cikk a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Balassa B. (1965): Trade Liberalization and „Revealed” Comparative Advantage. *The Manchester School*, 33: 99-123. pp. – (2) Bojnec, S. – Fertő I. (2009): Agro-food Trade Competitiveness of Central European and Balkan Countries. *Food Policy*, 34(5): 417-425. pp. – (3) Bojnec, S. – Fertő I. (2012): Does EU Enlargement Increase Agro-food Export Duration? *The World Economy*, 35(5): 609-631. pp. – (4) Dalum, B. – Laursen, K. – Villumsen, G. (1998): Structural Change in OECD Export Specialisation Patterns: De-specialisation and ‘Stickiness’. *International Review of Applied Economics*, 12(2): 423-443. pp. – (5) Fertő I. (2004): Agri-Food Trade between Hungary and the EU. *Századvég Kiadó, Budapest* – (6) Fertő I. (2008): The evolution of agri-food trade patterns in Central European countries. *Post-Communist Economies*, 20: 1-10. pp. – (7) Jámor A. (2013): Comparative advantages and specialization of the Visegrad Countries agri-food trade. *Acta Oeconomica et Informatica*, 16(1): 22-34. pp. – (8) Jámor A. – Hubbard, L. J. (2013): Changing product structure and comparative advantage: the case of Hungarian agri-food trade. *Ekonomicky Casopis (Journal of Economics)*, 61(8): 846-860. pp. – (9) Lafay, G. (1992): The Measurement of Revealed Comparative Advantages. Dagenais, M. G. and Muet, P. A. (eds): *International Trade Modelling*. Chapman & Hill, London – (10) Mészáros K. (2013): A V4-es országok marhahús-termelőinek versenyhelyei az Európai Unió piacain. *Gazdálkodás*, 57: (2) 128-135. pp. – (11) Poór J. (2013): A magyarországi hústermékek világpiacon pozíciójának alakulása. *Gazdálkodás*, 57:(5) 460-471. pp. – (12) Qineti, A. – Rajcaniova, M. – Matejkova, E. (2009): The Competitiveness and Comparative Advantage of the Slovak and the EU Agri-food Trade with Russia and Ukraine. *Agricultural Economics (Czech)*, 55(8): 375-383. pp. – (13) Sztáné S. R. (2011): Agrár külkereskedelmi kapcsolataink alakulása az EU országaival. *Doktori (PhD-) értekezés*. Gödöllő, 171 p. – (14) Török Á. – Jámor A. (2013): Agri-Food Trade of the New Member States since EU Accession. *Agricultural Economics (Czech)*, 59(3): 101-112. pp. – (15) Vásáry M. (2012): Trends of competitiveness in the agro-trade of Visegrad countries. *Studia Ekonomiczne I Regionalne*, 5(2): 5-13. pp. – (16) Vásáry M. – Kránitz L. – Vasa L. – Baranyai Zs. (2013): Versenyképességi vizsgálatok a Visegrádi országok közötti agrárkereskedelemben. *Gazdálkodás*, 57(6): 544-558. pp. (17) Vollrath, T. L. (1991): A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130(2): 265-279. pp. – (18) Widodo, T. (2009): Comparative Advantage: Theory, Empirical Measures and Case Studies. *Review of Economic and Business Studies*, 4(2): 57-82. pp.